

**Světová politika
ve 20. století
(II.)**

Vladimír Nálevka

NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml.
Praha 2000

Velká Británie původně odmítla účast v EHS a usilovala o zformování alternativního seskupení. Výsledkem bylo založení Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) v roce 1959. Jeho členy se staly Dánsko, Finsko, Lichtenštejnsko, Island, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie. ESVO se však nikdy nestalo skutečnou alternativou EHS a od data svého vzniku prakticky stagnovalo. V roce 1961 rozhodla britská vláda o změně své dosavadní politiky vůči EHS a požádala o přijetí. Jelikož Francie její přihlášku dvakrát vetovala, stala se Velká Británie členem EHS až v roce 1973, společně s Dánskem a Irskem. Řecko bylo přijato v roce 1981, Španělsko a Portugalsko roku 1986. Přes problémy, především v zemědělské politice, se EHS stalo významnou hospodářskou silou, která přispěla k posílení stability západní Evropy. V roce 1967 se EHS, EURATOM a Montánní unie sloučily v širší organizaci Evropského společenství (ES). Jeho cílem se stala úplná hospodářská a politická integrace členských států ve smyslu římských dohod.

II. První krize sovětského bloku

V březnu 1953 zemřel na své chatě v Kunevu u Moskvy Josif Visserionovič Stalin. S diktátorským koncem byly spojeny naděje na změnu systému. Především v satelitních zemích narůstala nespokojenost a původní čisté sociální požadavky, jako zvýšení mezd či zajištění dostatečného množství potravin, se měnily v projevy politického nesouhlasu s komunistickou totalitou. Tyto konflikty byly ještě umocněny bojem Stalinových dědiců o nástupnictví. Proti vířivému muži bezpečnostního aparátu L. P. Beriovi se vytvořila nepevná koalice zbývajících diadochů, kteří si po jeho násilném odstranění v červenci 1953, rozdělili klíčové státní a stranické funkce. Prvním tajemníkem ÚV KSSS se stal N. S. Chruščov, předsedou rady ministrů G. M. Malenkov (1902–1988) a předsedou prezidia Nejvyššího sovětu byl „zvolen“ K. J. Voršilov (1881–1969).

Československo a NDR

K prvnímu otevřenému střetu mezi státní mocí a nespokojenou veřejností došlo v červnu 1953 v Československu, kde po provedení měnové reformy a zvýšení cen potravin spontánně propukly ve více než stovce závodů protestní stávky, které v západočeské Plzni vyústily v rozsáhlé pouliční demonstrace dělníků Škodových závodů proti existujícímu režimu. Vláda nasadila vůči revoltujícímu městu početné bezpečnostní jednotky, lidové milice a vojsko. Silou a následnou represí sice Praha situaci zvládla, ale stranickému vedení Antonína Novotného (1904–1975) bylo zřejmé, že určité změny v hospodářské a sociální sféře jsou nutné. Nadále ovšem odmítalo jakékoli diskuse o reformě politického systému založeného na absolutní moci komunistické strany.⁷

Také v Německé demokratické republice se lavinovitě šířila nespokojenost se špatnými životními podmínkami. Ve veřejnosti silně rezonovaly nepodložené zprávy o uvolnění sovětského okupáčního režimu a o odvolání generálního tajemníka ÚV SED Waltera Ulbrichta. Tento přesvědčený stalinista, jehož osobnost zformovala Kominternu, odmítal jakékoli změny dosavadního mocenského organismu. V této situaci vyvolalo rozhodnutí vlády o upevnění pracovních norem vlnu skutečného lidového odporu. Stávka stavebních dělníků ve východním Berlíně 17. června 1953 byla první jiskrou rozsáhlého požáru, který zasáhl řadu průmyslových center. Ministerská rada sice vyhlásila v celé zemi výjimečný stav, ale nedokázala začínajícímu povstání čelit vlastními prostředky. Rozhodl až zásah sovětské armády, jejíž tankové jednotky dělnickou vzpouru potlačily. V této souvislosti jsou zajímavá dosud nepublikovaná

doporučení stranického vedení, které koncem června obdržel předseda moskevské vlády G. M. Malenkov. Ve vztahu k NDR měl vysoký komisař Semjonov dbát o zlepšení situace v zásobování obyvatelstva a v případě jakéhokoli nedostatku neváhat se žádostí o poskytnutí pomoci ze sovětských rezerv. V dokumentu byl také uveden celkový počet zatčených, který dosáhl 4000 osob. Posouzení míry jejich viny bylo sice záležitostí orgánů NDR, ale Semjonov měl zabránit masovým represím vůči řadovým účastníkům demonstrací. Pro rozhovory s vojenskými veliteli západních sektorů Berlína byla připravena ar-gumentace o rozhodujícím podílu cizích provokatérů na vyvolání nepokojů. Ve stejném duchu měly být koncipovány i komentáře v sovětském tisku, obohacené navíc poukazem na možnou sabotáž mírového jednání v Koreji prostřednictvím berlinské revolvy. Z celého elaborátu byla patrná snaha sovětského vedení o uklidnění politické situace v NDR. Pro Waltera Ulbrichta se ovšem události v červnu 1953 staly podnětem k dalšímu utužení komunistického režimu a k odmítnutí jakýchkoli reformních podnětů, byť přicházely i z Moskvy. Východoněmecké povstání na druhé straně dokumentovalo stabilitu poválečného rozdělení Evropy, neboť západní mocnosti sice protestovaly proti sovětské vojenské intervenci, ale zůstalo pouze u slov.

Polský říjen roku 1956

V únoru 1956 bylo mezinárodní komunistické hnutí zasaženo XX. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu. Její vůdčí představitel Nikita Sergejevič Chruščov – muž s vizáží proslávka Ivana a hlavou geniálního mužíka – ve svém nevěřejněm vystoupení v závěru sjezdu poodhalil roušku tajemství nad dosud utajovanými zločiny stalinského režimu. Kritika tzv. kultu osobnosti se sice soustředila na nejzřetelnější projevy porušování „socialistické zákonnosti“ a nikterak nepochybnila komunistickou totalitu, ale svými důsledky přispěla k postupné korozi sovětského systému. Nebylo náhodné, že výrazné projevy nesouhlasu s neostalinským diktaturami se objevily v Polsku a v Maďarsku, kde se historicky podmíněné protiruské náklady proplétaly a spojovaly s rezistencí vůči vnucenému mechanismu proletářské moci.

Společenský pohyb v Polsku začal již v březnu 1956, kdy byl po zemřelém B. Bierutovi postaven do čela Polské sjednocené dělnické strany Edward Ochab, který se snažil utlumit sílící bouři kritiky amnestií politických vězňů a liberalizací kulturního života. Kosmetické úpravy režimu však musely selhat, jakmile byly konfrontovány s hospodářskými a politickými požadavky na prostě větší obyvatelstva, která se dožadovala nejen vyšších mezd, ale i větší míry občanských svobod.

Vnitropolitická krize v Polsku se zauzčila kolem událostí v Poznani na sklonku června 1956. Manifestační vystoupení tamních dělníků, kteří požadovali vyšší mzdy, bylo brutálně potlačeno bezpečnostními silami. Bylo zastřeleno několik desítek a vážně zraněno přes dvě stě demonstrantů. Po tomto masakru se prohloubily spory uvnitř vládnoucí stranické špičky. Neostalinisté z natolinské skupiny – přezdívkou vznikla podle rekreačního střediska nomenklatury v natolinském zámku u Varšavy – odmítali dialog s veřejností a prosazovali pokračování tvrdého kurzu, kdežto tzv. reformisté uznávali nutnost a potřebnost změn včetně uvolnění vazeb se Sovětským svazem, ale ani oni nebyli ochotni překročit hranice socialistického systému. Mezi reformně orientované komunisty, tzv. pulavany, patřili například Józef Cyrankiewicz, Adam Rapacki či Roman Zambrowski. Do jisté míry s nimi sympatizoval i Edward Ochab.

Konfrontace vyvrcholila v říjnu 1956. Na připravovaném plénu Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany se chtěli natolinci – s podporou sovětských tanků – zmocnit všech hlavních mocenských pozic ve vedení strany a státu. Do Varšavy však neočekávaně přiletěl N. S. Chruščov, po krátkém váhání zastavil hrozivě manévry pancéřů, které již uzavíraly kruh kolem hlavního města a na nočním zasedání pléna z 19. na 20. října podpořil reformní skupinu seskupenou kolem Władysława Gomułky (1905-1982). Ten ve svém projevu kritizoval nedávnou stalinskou minulost PSDS, požadoval zmínění politického tlaku a okamžité ukončení násilné kolektivizace zemědělství. Tak-ticky se však postavil na obranu Varšavské smlouvy, čímž uspokojil Sověty. Gomułka, někdejší vůdčí představitel komunistického podzemí z let druhé světové války a pozdější obětí stranických čistek, se stal nadějí i symbolem obrodny Polska, ale po svém zvolení do čela PSDS v poměrně krátkém čase roz-měnil potenciál reformního hnutí a vrátil se k mírně upraveným principům diktatury proletariátu. Určitou výjimkou byl venkov, kde zůstalo uchováno soukromé vlastnictví rolnických usedlostí, a dále katolická církev, která si i na-dále udržela privilegované postavení v polské společnosti.

Lidové povstání v Maďarsku

Otevřená krize totalitního režimu v Maďarsku vypukla v létě roku 1953. V souvislosti s negativním ohlaselem vojenského zásahu vůči východoněmecké revolte a s cílem nalézt přijatelné východisko z patové situace stalinismu inici-ovatelé politické byro ÚV KSSS v druhé dekádě června sérii důvěrných porad s vedoucími představiteli komunistických stran svého satelitního bloku. Maďaři přijeli do Moskvy v reprezentativní sestavě – v delegaci byli Matyás Rákosi (1892-1971), muž malého vzrůstu a velkých ambicí, od roku 1952

generální tajemník Maďarské socialistické strany a předseda vlády, Ernő Gerő (1899–1980), Imre Nagy (1896–1958), András Hegedűs a István Dobi. Almsféru jednání v Kremle výrazně poznamenala sovětská kritika budapeštské politické špičky. Její ostrý tón udali dva někdejší blízcí spolupracovníci J. V. Stalina – L. P. Berija a V. M. Molotov, kteří paradoxně obvinili M. Rákosiho z autoritativního rozhodování, odpovědnosti za násilnou kolektivizaci venkova, superindustrializaci a v neposlední řadě i z klíčového podílu na nedávných politických procesech. Rákosi se pokoušel oponovat, oprávněně poukazoval na skutečnost, že vždy a důsledně plnil pouze příkazy z Moskvy, ale Chruščov a Berija – bylo to ostatně jeho poslední vystoupení před zatčením – rezolutně odmítli o této záležitosti diskutovat. N. S. Chruščov trval na provedení personálních změn ve vedení strany a státu, „jinak vás lidé poženou vidlemi“. Doporučili obětovat procesy zkompromitovaného M. Farkase a dosavadního ideologa Revaie. G. M. Malenkov požadoval rozdělení funkce generálního tajemníka a premiéra, přičemž do čela vlády navrhl Imre Nagye, který po celou dobu jednání jednoznačně podporoval stanoviska sovětské strany.

Po návratu maďarské delegace do vlasti bylo na 27. a 28. června svoláno plénum ÚV MSP, které realizovalo závěry moskevského setkání. Imre Nagy byl jmenován předsedou vlády, ale Rákosi zůstal i nadále v čele strany. V březnu 1955 využil oslabení pozice Malenkova v sovětské hierarchii a obvinil Nagye z revizionismu. Vnitropolitický zápas uvnitř strany, kterého se účastnil i sovětský zástupce Suslov, rozhodl Rákosi ve svůj prospěch. V duchu tradičních rituálů byl Nagy, který v minulosti spolupracoval se sovětskou zpravodajskou službou, označen za představitel praviceového oportunismu a vyloučen nejen z politbyra, ale i z MSP. Dne 28. března musel odstoupit z funkce premiéra a jeho nástupcem se stal András Hegedűs. Suslov pokládal exkomunikaci I. Nagye za chybu, ale vzhledem k nejisté pozici jeho ochránce Malenkova pokládal za rozumné přilís se v celé záležitosti neangažovat.

Dobové tance neostalinistické grupy v Budapešti nemohly přinést řešení obtížné hospodářské a sociální situace v zemi, zvláště když celé komunistické hnutí bylo v únoru 1956 zasaženo XX. sjezdem KSSS. Rákosiho pokusy o kosmetické úpravy systému jen prohloubily jeho celkovou korozí. Na konci března byl oficiálně rehabilitován László Rajk (1909–1949) a vyhlášena amnestie se jen zčásti týkala politických vězňů. Tyto „záruky“ socialistické zákonnosti byly doprovázány snížením daňového tlaku vůči rolníkům a rozšířením obecní samosprávy.

Na druhé straně pokračovala rozsáhlá kampaň proti heretické inteligenci. Centrem intelektuální opozice se stal tzv. Petőfiho kroužek, který byl založen 17. března 1956. Kroužek pořádal hojně navštěvované diskuse o národní

historii, hospodářské situaci, politickém systému, náboženství aj. Tyto pravidelné diskusní večery se záhy staly politickým fórem a manifestací odporu vůči totalitnímu režimu. Ilona Rajková například na jednom z večerů adresovala Rákosiho vedení následující vzrušená slova: „Vy jste nejen zabili mého muže. Vy jste zničili politický život, hospodářství a morálku Maďarska. Vrahy nesměji zůstat nepotrestáni!“

V situaci obecné nespokojenosti ve společnosti se politbyro obrátilo na Moskvu se žádostí o vyslání M. Suslova, pokládaného za znalce maďarského dění, který měl Rákosimu pomoci při hledání východiska ze slepé uličky totality. Suslov přiletěl do Budapešti začátkem června 1956, ještě před výbuchem dělnického odporu v polské Poznani. Rákosi si stěžoval na sílnou vnitrostranickou opozici, údajně inspirovanou I. Nagyem a vyslovil i obavu z případného odvolání Farkase, které by mohlo uvolnit lavinu nespokojenosti. Sovětský představitel se opět vyslovil pro obětování beznadějně zkompromitovaného Farkase, proces s Rajkem měl být interpretován jako součást sporů s Jugoslávií, což byla záležitost Stalina a Beriji. Suslov se v Budapešti také setkal s rehavilitovaným Jánosem Kadárem (1912–1989). Zdá se, že Moskva již tehdy uvažovala o Kadárovi jako o perspektivním nástupci M. Rákosiho. V daném okamžiku však Suslov ještě podpořil Rákosiho a jeho hodnocení přijali i účastníci společné porady sovětského politického byra a stranických vedení lidových demokratických dne 24. června 1956. S touto záštitou přešel diktátor do protitoku. Na zasedání ÚV MSP 30. června 1956, s odvoláním na nedávnou poradu v Moskvě, prosadil tvrdou linii vůči opozici. Závěrečná rezoluce ÚV označila Petőfiho kroužek za druhé politické centrum, „stojící proti vedení strany“ a deklarovala jeho okamžité rozpuštění. Byl také určen hlavní vinník krize: „Otevřená vystoupení proti straně a lidové demokracii jsou organizována na jistou skupinou lidí kolem Imre Nagye.“ Byla to instrumentální rétorika, která přirozeně neodpovídala realitě. Přeceňovala vliv bývalého premiéra, jehož úvahy či studie nepřekročily hranice reformního komunismu a nikdy nedosáhly kritické razance Milovana Djilase. Soustavné ataky Rákosiho skupiny vůči I. Nagyovi však vytvářely kolem jeho osobnosti mýtus zásadního odpůrce systému, kterým však skutečně nebyl.

Korozí vládnoucí moci však pokračovala i nadále a sovětský velvyslavec v Budapešti Jurij Andropov varoval své ústředí před rozkladem Maďarské socialistické strany. Meziím poznánský masakr otevřel polskou krizi, ale současně povzbudil i M. Rákosiho k provedení mocenského zásahu. Žádal okamžité zatčení asi čtyř stovek vůdčích protagonistů intelektuální opozice, zastavení tří literárních časopisů a čísku stranického aparátu. Spoléhál i na Moskvu, ale tento předpoklad již neodpovídal přístupu Chruščovova vedení

KSSS vůči východoevropským satelitům. Po prvních zkušebnostech z Polska se snažilo předejít otevřenému výbuchu nespokojenosti a vyslalo do Budapešti Anastaze Mikojana. Tento muž kompromisu přiletěl do města na Dunaji v polovině července a nikterak se netajil svou skepsi vůči Rákosiimu. Po prvních sondážních rozhovorech se členy politbyra MSP telefonoval Chruščovovi: „V zemi je hluboká krize, nespokojenost zasahuje nejen inteligenci, ale i dělníky. Moc odplyvá z rukou maďarských soudruhů, formuje se paralelní mocenské centrum, které jedná aktivně a cílevědomě. Rákosi je nadále neudržitelný.“ Mikojan uvažoval i o možném nástupci, vyslovil se pro A. Hegedüse, ale většina maďarské špičky prosadila kandidaturu E. Geröa. Na urychleně svolaném plénu ÚV MSP, které začalo 18. července 1956, podal M. Rákosi pro „vysoký krevní tlak“ demisi. Milovaný vůdce maďarského lidu byl ještě téhož dne poslán i se svou manželkou sovětským speciálem do politického vyhnanství v SSSR, kde také v roce 1971 zemřel. Nikdy mu nebyl povolen návrat do rodné země.

Jako ve všech destalinizačních opatřeních po XX. sjezdu KSSS, ani tentokráte nedokázalo sovětské vedení překročit svá vlastní stín. Rákosi byl sice shledán totálně neunosným, ale na jeho místo ve vedení MSP byl dosazen další muž ze stalinistické elity. Geröova politická linie, formulovaná v jeho inauguračním projevu, věrně kopírovala neostalinistické koncepty v zemích sovětského bloku. Trvala na prioritě těžkého průmyslu i na upevnění zemědělských družstev, ostře odsoudila opozici ve straně i ve společnosti. Slibovala pouze pokračování rehabilitací obětí politických procesů a zvýšení životní úrovně.

Ve vyhlacené politické situaci jsou položitá opatření zřídka kdy úspěšná a červencová výměna moskevských prokonzulů nemohla uspokojit veřejnost, ve které silně rezonovalo desetibodové memorandum Petöfiho kroužku, formulované bezprostředně po zveřejnění oné rezoluce ÚV MSP z 30. června. Memorandum požadovalo svolání mimořádného zasedání Ústředního výboru za účasti Imre Nagy, přezkoumání hospodářské situace země a vypracování reálného projektu druhé pětiletky, rozvoj socialistické demokracie a zavedení samosprávy na závodech, dosazení Imre Nagy do vedoucí funkce, odstranění M. Rákosiho a zdůraznění jeho osobní odpovědnosti za porušování socialistické zákonnosti, veřejný soud nad M. Farkasem, revizi nespůsobilých rezolucí Ústředního výboru, zejména rezoluce o Petöfiho kroužku z 30. června, veřejnou publikaci všech důležitých státních rozhodnutí, revizi sovětsko-maďarských vztahů a demokratizaci mládežnického hnutí.

Je zřejmé, že Gerö neměl jasnou představu o budoucím vývoji v zemi a patrně jí v této chvíli neměla ani Moskva, příliš zaneprázdněná polskou krizí. Následující tři měsíce po Rákosiho pádu byly ve znamení stupňujícího se tlaku

veřejnosti, požadující již základní systémové změny. Geröovu pozici nemohla posílit jednáni s Chruščovem v Soči a s Třem v Bělehradě, či konečně uvěznění Farkase nebo Nagyův návrat do strany.

Události dostaly spád v chladném podzimu padesátého šestého roku. Dne 6. října se uskutečnila manifestacení pohřeb ostatků L. Rajka na Kerepešském hřbitově v Budapešti. O deset dní později byla v Szegédu založena samostatná organizace vysokoškolského studentstva. Její proklamace již otevřeně požadovala odchod sovětských vojsk ze země, povolání I. Nagy do čela vlády, veřejný soud s M. Rákosiim a provedení svobodných voleb.

Politickou rozbuškou hnutí odporu v Maďarsku se stal vývoj událostí v Polsku. Po Chruščovově návratu do Moskvy se ještě 20. října večer uskutečnilo zasedání stranického vedení, které podpořilo výsledek varšavské mise a rozhodlo o bezodkladném svolání vrcholné schůzky některých představitelů satelitních zemí. Na 24. října byli do Kremle pozváni W. Ulbricht z NDR, A. Novotný z Československa a T. Živkov z Bulharska. S malým zpožděním přibyl i čínský zástupce Liu Sao-čchi. Na tomto utajovaném summitu byla posouzena vnitropolitická situace v Polsku a Maďarsku. Padlo zde mj. i rozhodnutí vypracovat zásadní dokument o vztazích mezi SSSR a jeho východoevropskými spojenci. V zásadě však účastníci porady vyslovili obavu z možného rozkladu komunistické moci v obou diskutovaných zemích. Ve vztahu k Maďarsku bylo sovětské vedení ovlivněno alarmujícími zprávami velvyslance Andropova, který varoval: „V zemi je krize, vedení strany nemá vývoj dění pod svou kontrolou.“ Obdobně byly koncipovány i hodnotící analýzy politické a vojenské rozvedky. Zejména sovětská vojenská špička se obávala možného odchodu Maďarska z Varšavské smlouvy a tím i silného oslabení jejího jižního křídla. V tomto ohledu souzněly názory sovětské generality, neostalinistů i Chruščovovy skupiny. Uvolnění pout na klíčovém strategickém směru bylo pro Moskvu absolutně nepřijatelné. V sovětské politické praxi vždy dominovaly mocenské imperiální zájmy v širším kontextu bipolárního uspořádání po druhé světové válce. Tradiční scholastické disputace a marxisticko-leninská zaklínadla vyvířaly nezbytnou mlžnou clonu, ale nic víc. V okamžiku, kdy do Moskvy přišly první informace o událostech v Budapešti, a v situaci, kdy v ideové a propagandistické rovině měla být odmítnuta dosavadní stalinská praxe neovnoprávněného vztahu mezi SSSR a jeho spojenci, se v Kremle zformovala skupina tvrdého přístupu vůči Maďarsku, jejíž jádro tvořili Molotov, Žukov, Bulganin, Suslov, ale i Chruščov. Zdá se, že již v této chvíli bylo reálně uvažováno o mocenském zásahu, kterému v případě Polska bylo na poslední chvíli zabráněno.

Co se však v těchto dnech odehrávalo v Maďarsku? Na patnáctou hodinu dne 23. října svolal Petöfiho kroužek do Budapešti mládežnickou manifestaci

solidaritě s poznaňskými dělníky. Původní studentská akce však přerostla v shromáždění asi 200 000 obyvatel hlavního města, které požadovalo jmenování Imre Nagye předsedou vlády, odchod sovětských jednotek, obnovení národní nezávislosti a povolání k odpovědnosti všech, kteří se podíleli na stalinšských represích. Prakticky tak bylo aktualizováno memorandum Petřofého kroužku. Vládní moc byla zaskočena „neočekávaným“ výbuchem lidové nespokojenosti. Gerő se ještě téhož dne vrátil z Jugoslávie, ministr vnitra připravovanou demonstrací nejprve zakázal, posleze ji povolil. Zvedla se i další půlmyslová centra – Győr, Miskolc, Salgotarján. Po stržení Stalinovy sochy a po prvních srážkách s policií se atmosféra v Budapešti výrazně polarizovala. V šest hodin večer vystoupil s rozhlasovým projevem E. Gerő. Jeho mlhavý blábol vyvolal skutečný hněv zástupů. Dramatickou situaci neuklidnil ani Imre Nagy. Ten byl až do 23. října na dovolené u Balatonu a do Budapešti se vrátil v poledních hodinách, kdy již napětí kulminovalo. Večer přijel před budovu parlamentu, ale jeho výzva ke klidu se minula účinkem. Rozhořčení a nespokojení účastníci shromáždění začali obsazovat veřejné budovy. V průběhu střetů se část vojáků posádky hlavního města přidala na stranu protestujícího davu. Velitel Bémových kasáren nechal otevřít mobilizační sklad a přikázal svým podřízeným rozdělit zbraně a střelivo mezi demonstranty. Přibližně v téže době zasedalo za účasti sovětského velvyslance Andropova plénum ÚV MSP. Rozhodlo o vytvoření nové vlády v čele s I. Nagym a o vyhlášení stanného práva. Po zprávách o začínajícím rozkladu maďarské armády se Gerő z Andropova podnětu telefonicky obrátil na N. S. Chruščova s naléhavou žádostí o zásah sovětských jednotek, které byly v Maďarsku dislokovány na základě II-terý Varšavské smlouvy. Chruščov souhlasil, ale žádal legitimovat celou akci oficiálním pozváním maďarské vlády. Následovala vojenská rutina. Náčelník generálního štábu sovětské armády vyhlásil po 22. hodině bojovou pohotovost pro „zvláštní skupinu vojsk“ v síle čtyř neúplných divízií a na úsvitu 24. října vjely do města na Dunaji první ruské tanky.

Imre Nagy se účastnil večerního zasedání Ústředního výboru a souhlasil s povoláním sovětských jednotek, ale druhého dne odmítl podepsat zvací dopis, který koncipovala sovětská ambasáda. Namísto něho získal Andropov paragrafu odvolaného premiéra Hegedüse. Dopis byl datován 24. říjnem, ale Moskva ho obdržela až o čtyři dny později.

Sovětské tanky obsadily bez větších problémů strategické body ve městě, ale jinak se vojáci chovali prozřetelně pasivně. Mezitím přiletěli do Maďarska zvláštní zmocněnci Politického byra ÚV KSSS Mikojan a Suslov. Pro špatné počasí přistálo jejich letadlo na letecké základně v Szekesfeherváru, odkud společně se šéfem KGB generálem Serovem a prvním náměstkem náčelníka

generálního štábu Malininem zamířili v koloně pancéřů k Budapešti. Názory na tuto misi se různí. Zdá se, že oba emisáři, zvláště Mikojan, přijeli s přesvědčením, že jak Maďaři, tak sovětská generálie, situaci v zemi silně dramatičtí. Také po prvních rozhovorech s Gerőm, Nagym, Kadárem, Andropovem a velitelem „zvláštní skupiny vojsk“ generálem Laščenkem oznámili Chruščovovi, že „maďarské vedení zveličilo sílu odpůrců a nedocenilo vlastní možnosti“. Na základě vojenského hlášení doložili, že k 17. hodině 24. října „byla téměř všechna ohniska povstalců zničena, probíhá pouze likvidace hlavního centra odporu v budově rozhlasu, kde je soustředěno asi 4000 lidí“. Mikojan se Suslovem také kritizovali maďarskou armádu, pokládali za chybu, že její velení neprojevovalo vůli k odporu a v této souvislosti ocenili vojska státu bezpečnosti a příslušníky dunajské Flotily, kteří „jedním se postavili proti kontrarevoluci“.

Relativně optimistické hodnocení vývoje oběma sovětskými politiky však již 25. října nebylo pravdou. V čase relativně pokojné demonstrace před parlamentem byli kulometnou palbou z okolních střešních napadení patrolující sovětské vojsko. Ti palbu okamžitě opětovali a na dlažbě náměstí zůstalo ležet více než 60 zabitých osob. Dnes již nikdo nepochybuje, že ona střelba byla provokací příslušníků politické policie. Druhý vážný incident se udál před sídlem ÚV MSP, kdy sovětské tankisté zahájili palbu na pochodující jednotku ochrany, kterou pokládali za povstalec. Padlo deset maďarských vojáků.

Od těchto okamžiků získaly ozbrojené srážky v Budapešti výrazně krvavý charakter. Původní demonstrace odporu vůči neostalinstickému režimu přerostla v lidovou revoluci. Mocenský mechanismus komunistického státu se rozpadl. Živelně vznikaly povstalecké instituce, které žádaly vypsání svobodných voleb a ustavení koaliční vlády národní spásy. Přítomnost sovětské armády v Budapešti dala povstání výrazně protisovětský a protiruský charakter. Obdobně se vyvíjela situace v Miskolci, Szegédu a Pécsi. Začala generální stávka a heslem dne se stal požadavek bezpodmínečného odchodu Rudé armády. Ernő Gerő byl přinucen k podání demise a jeho nástupcem se stal – na základě doporučení Mikojana a Suslova – János Kadár. Ve stranické nomenklatuře kryštalizovaly různé názorové skupiny. P. Donath a G. Loszoney klasifikovali vzniklou situaci jako oprávněný a spravедlivý výbuch hněvu, odmítli termín kontrarevoluce a prosazovali vedení dialogu s povstanci. Naproti tomu stalinisté typu Ference Münnicha či Andráse Hegedüse plédovali pro rozhodný zásah vůči povstání při nasazení sovětských jednotek. Nagovy názory se rychle vyvíjely a již v noci na 26. října se přiklonil k těm členům Ústředního výboru, kteří požadovali stažení sovětských sil do původních posádek. V tomto směru vystoupil I. Nagy i v rozhlasovém vysílání.

V moskevské mocenské elitě vřeholil spor, zda hledat a nalézt modus vivendi s Nagym, či přistoupit k řešení silou. V této klíčové otázce nebyla shoda ani mezi Mikojanem na jedné straně a Suslovem či Andropovem na straně druhé. Mikojan, který se netajil svými obavami z případných mezinárodních komplikací, se stále snažil o politické řešení podle polského vzoru. Ještě 29. října řekl Chruščov americkému velvyslanci Charlesu Bohlenovi, že Imre Nagy je dobrý člověk, kterého on dobře zná a důvěřuje mu. Sovětský vůdce prohlásil: „Dokáže napravit vzniklé škody. A dokonce i tehdy, kdyby se Nagy rozhodl přeměnit Maďarsko ve druhé Finsko, neměl bych námitky.“ Lze jistě pochybovat o upřímnosti Chruščovových slov, ale i jeho rozhodování se pohybovalo v součtce uznání maďarské reality a intervence. Naproti tomu maršál Žukov vystupoval od počátku povstání zcela jednoznačně ve prospěch masivního vojenského útoku bez ohledu na Maďary, či možné následky ve světovém dění. Obdobně vystupoval i V. M. Molotov, který i po XX. sjezdu byl vlivným členem předsednictva strany.

Imre Nagy dne 27. října reorganizoval svůj kabinet, který rozšířil o někdejší koalici partnery z roku 1947, například Tildyho a Kováče, a při další změně 30. října prakticky obnovil systém Maďarské fronty nezávislosti z let 1944–1947. Dohodl a prosadil stažení sovětských vojsk z hlavního města, ale nedokázal ukáznit a sjednotit zemi. V této chvíli, která měla být východiskem k základní mocenské změně, se na několika místech projevil prvky demoralizace. Vyřizování osobních účtů mnohde přerostlo v nezvládnutelnou vlnu násilí.

Premiér procházel osobní krizí. Chápal oprávněnost naprosit větší požadavky lidového povstání, ale na druhé straně byl však příliš svázán se svou minulostí a vztahem k NKVD. Odtud snad plynulo jeho rozporuplné chování, zejména v prvních dnech krize, kdy byl do značné míry zajatcem stranického aparátu. K výrazné proměně jeho postoje došlo 28. října, kdy na rozhlasevých vlnách již nehovořil o kontrarevoluci, ale o lidovém a demokratickém hnutí. V této souvislosti oznámil rozpuštění nenáviděné státní bezpečnosti a jejich vojsk. Nařídil také zastavení palby, vyhlásil amnestii pro politické vězně a vyslovil se pro okamžitý dialog s vůdci povstání. Na postupnou proměnu Nagyových stanovisek mělo vliv – vedle tlaku veřejnosti – i jeho nejbližší okolí, které se kolem něho po 24. říjnu postupně formovalo – Géza Loszoney, Miklós Gimes, Pál Maléter, Sándor Szilágyi, Sándor Kopacsi. Tato skupina reformních komunistů byla nyní přesvědčena, že je nutné respektovat vůli lidu a souhlasit se svobodnými volbami a s obnovou pluralitního politického systému. Nagy přerušil svůj Rubikon 1. listopadu 1956, kdy proklamoval neutralitu Maďarska a oznámil jeho vystoupení z Varšavské smlouvy. Téhož dne bylo také zformováno nové vedoucí grémium Maďarské socialistické strany a vedle

Kádára se docasně prosadili Nagy, Loszoney, Donath a Lukács. Souběžně se však seskupila i neostalinistická alternativa, která úzce spolupracovala se sovětským velvyslancem – Münnich, Marosán, Apró, Kallay. Již 28. října byli do Moskvy dopraveni Gerő, Revai, Hegeđus a další, kteří také okamžitě kontraktovali Chruščovovy odpůrce v předsednictvu ÚV KSSS, tj. Molotova, Malenkova a Kaganoviče. O dva dny později se vrátili do vlasti Mikojan a Suslov a stalinisté okamžitě argumentovali neuspokojivými výsledky jejich mise i aktuálním nebezpečím rozpadu sovětského bloku ve východní Evropě. Klíčové zasedání sovětského předsednictva se uskutečnilo 31. října dopoledne. Předtím, ještě v nočních hodinách, se Chruščov setkal s Mao Ce-tungovým zmočeněm Liu Šao-čchim, který mu tlumočil Maovo opatrné doporučení ohledně zásahu. Čiňané původně byli proti intervenci, ale posléze své stanovisko změnili. Předsednictvo jednomyslně rozhodlo o vojenském řešení krize. „Musíme v Maďarsku obnovit pořádek,“ prohlásil Chruščov, „nebudeme-li jednat, imperialisté využijí našeho projevu slabosti. Kdyby se Severoatlantický pakt uchýlil uprostřed socialistických zemí, dostal by se zbytek našeho společenství a dokonce i sám Sovětský svaz do vážného ohrožení.“

Vojáci dostali zelenou a ještě 31. října byl maršál Koněv jmenován velitelem operace Vichr a 1. listopadu začal přeskupovat ozbrojené síly pro nový vpád do Maďarska. Do bojové pohotovosti byla uvedena vojska Příkarpatského a Oděského vojenského okruhu a jednotky umístěné v Rumunsku. Bylo charakteristické, že zatímco politická propaganda rozvíjela myšlenky Deklarace z 30. října, která kritizovala dosavadní mocenský a poručenský vztah Sovětského svazu k zemím socialistické soustavy, maršálové Žukov, Sokolovskij a Koněv finalizovali přípravu k intervenci.

Po té, co Nagy požádal 28. října sovětskou vládu o stažení jejích ozbrojených sil z Maďarska, Moskva formálně souhlasila a 30. října oznámila, že přistoupila na požadavek Budapešti. Byla to lež. Rudá armáda sice opustila hlavní město i své posádkové garnizony, ale de facto převzala kontrolu komunikací a strategických bodů v celé zemi.

Mezitím sovětské vedení zajišťovalo politickou stránku připravované intervence. Pro své satelity mělo jednotný scénář argumentace – není možné připsuiti oslabení socialistického společenství, proti hrozbě NATO je nutné posílit proletářský internacionálistmus a solidaritu. Ráno 1. listopadu se Chruščov a Mikojan setkali s polskou delegací v Brestu. Gomutka o této schůzce později řekl: „Před druhou intervencí se nás sovětsí soudruzi ptali, jak hodnotíme situaci v Maďarsku, aniž nás informovali o svých záměrech. Domnívali jsme se, že v tomto těžkém období musí v Maďarsku až do vyjasnění situace zůstat sovětská vojska. Je to lepší než říziko, že moc uchvátí horthyovská reakce

a odtrhne zemi od socialistického tábora. Hlavně jsme měli starost, aby nová maďarská vláda získala podporu dělnické třídy.“ Odpolodne již sovětská delegace jednala s Gheorgiu-Dejem v Bukurešti. V noci na 2. listopadu se v Kremle setkaly politické reprezentace SSSR, NDR, ČSR, Polska, Rumunska, Bulharska a Číny. Chruščov informoval o připravované intervenci, odmítnul rumunskou a bulharskou nabídku participace, ale žádal od Prahy a Bukurešti posílení hraniční ostrahy, aby „linie byly pokud možno nepropustné“. Nočního summitu se účastnili i Kadár, Münnich a Apró, kteří se ztotožnili se závěrečným rezultátem: „Vývoji v Maďarsku nemůže být nadále ponechán volný průběh. Je nutné okamžitě vytvořit novou, revoluční dělničko-rolnickou vládu, která musí být garantem dalšího rozvoje lidové demokracie.“ Její očekávaná vsířčnost vůči Moskvě měla legalizovat sovětskou intervenci.

V noci z 2. na 3. listopadu Chruščov a Malenkov přiletěli inkognito za maršálem Titem na Brioni. Nedávná roztržka byla sice ukončena veřejnou sovětskou omluvou, ale neostalinisté i nadále přistupovali k nejkdejšímu partyzánskému válečníkovi a představiteli tzv. národního komunismu se značnou nedůvěrou a skepsí. Na druhé straně Chruščov potřeboval Tiovu podporu, a to nejen v kauze Maďarska. Již v září 1956 se obrátil na maršála s důvěrným dopisem, ve kterém ho upozornil, že politická labilita v lidově demokratických zemích by vážně ohrozila jeho, tj. Chruščovovu pozici a že se již vytvořila stalinská frakce v předsednictvu, vedená Molotovem a Kaganovičem. Josip Broz Tito původně podpořil reformní síly v Polsku a v Maďarsku, pozitivně hodnotil jak Gomulku, tak Nagyge. V těchto souvislostech Belehrad také oficiálně kritizoval první sovětskou intervenci, ale záhy změnil svůj přístup. Zapůsobily obavy z možné revize maďarsko-jugoslávské hranice – revizionistické požadavky se skutečně objevily v několika programových vyhlášeních povstaleckých center – a posléze i pro Tita byl nepřijatelný pád komunistického režimu v Maďarsku. Proto také byla sovětská delegace přijata na Brioni v přátelské atmosféře a s pochopením. Chruščov upozornil Tita na nebezpečnou aktivitu Imre Nagyge na mezinárodním poli: „Je těžké odpovědět na otázku, zda je Nagy pouhým nástrojem reakčních sil, či přímým agentem imperialismu. Co nám zbývá? Jestliže ustoupíme, tak nás Západ bude považovat za zbabělce a idioty. Musíme reagovat nejen jako komunisté, ale i jako velmoc.“ Tón rozhovoru udával Chruščov, Malenkov většinou mlčel. Podle svědectví jugoslávského velvyslance v Moskvě Mičunoviče se Chruščov netajil ani složitou vnitropolitickou situací v SSSR a tlakem armády: „Moji protivníci stále říkájí, za Stalina bylo vše v pořádku a jen příši tito noví, je rozklad.“

Tito reagoval na Chruščovovo expoze se značným sebevědomím. Ostatně byl osobně polihocen novou rolí arbitra. Předně upozornil své protějšky, že jak

krize v Polsku, tak v Maďarsku byla vyvolána předchozími chybami stalinistických vedení a konstatoval: „Nyni však v Budapešti bohužel převládly kontrarevoluční síly. Útok sovětské armády však ještě více sjednotí maďarský lid v odporu vůči komunismu, hrozí i velké krveprolití. Snad by stálo ještě za pokus politické řešení.“ Chruščov tuto možnost vyloučil a oznámil svému hostiteli, že je již připraveno ustavení nové maďarské vlády v čele s F. Münnichem. Třito poté souhlasil s ideou dělničko-rolnické vlády, ale vyslovil se proti kandidatuře tvrdého stalinisty Münnicha a doporučil do funkce premiéra Jánose Kadára. Kategoricky odmítnul i případnou účast Rumunnska a Bulharska. Sovětská strana tyto námítky akceptovala, ostatně bulharskou a rumunskou iniciativu smeti Chruščov ze stolu již v minulé noci. Nakonec maršál přislíbil neutralizovat Nagyho tým, že mu Jugoslávie nabídné politický asyl na svém velvyslanectví v Budapešti. Někdejší Stalinův protivník tak dal své požehnaní připravovanému útoku.

Na zpáteční cestě z Brioni se Chruščov a Malenkov zastavili v Užhorodu, kde se setkali s J. Kadárem, kterému oznámili nominaci na předsedu revoluční dělničko-rolnické vlády, jejíž formální vytvoření oznámila ještě téhož dne, tj. 3. listopadu, rozhlasová stanice v Szolnoku, která byla v rukou sovětských speciálních jednotek. „Tato vláda byla počata ve zradě, zrozena v krvi bratrů a pokřtěna lží.“

Pro Moskvu byl přirozeně určující i přístup Spojených států. Již 26. října odmla americká vláda na základě rozhodnutí Rady národní bezpečnosti jakýkoli vojenský zásah v Maďarsku. Také J. F. Dulles, jinak autor politické doktriny osvobození, ve svém projevu z 27. října v Dallasu prohlásil, že Spojené státy se nebudou angažovat v maďarském povstání. O této skutečnosti informoval velvyslanec Bohlen Chruščova a Bulgantina a posléze i ministra obrany maršála Žukova. Obdobně vyznělo i důvěrné poselství prezidenta Eisenhowera Chruščovovi, které bylo doručeno do Kremle někdy mezi 1. a 2. listopadem. Navíc Washington ubezpečil Moskvu, že vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy ještě neznamená jeho integraci do evropských či atlantických struktur. Právem napsal George Kennan ve svém komentáři: „Sověšší vůdčové pravděpodobně již od 21. října a nejpозdějí 1. listopadu měli garanci, že se nestřetnou se Spojenými státy v případě svého vojenského zásahu v Maďarsku.“ A tak zůstalo pouze u americké propagandistické aktivity a u pozdější pomoci Rakousku při řešení problému masového přílivu běženců. Britsko-francouzská válka na Suezú názorně signalizovala, že západoevropské mocnosti mají jiné politické priority. Sečteno a podtrženo, přes deklarovanou politiku osvobození, Spojené státy, NATO i západní Evropa stále uznávaly bipolární uspořádání světa včetně sovětské zájmové sféry ve střední Evropě. Maďarsko zůstalo samo. Geopolitické faktory se opět prosadily.

Nad ránem 4. listopadu 1956 začal sovětský útok. Hranice Maďarska překročily dva kompletní armádní sbory, tankový a motostřelecký, výsadková brigáda a dvě letecké divize. Na operaci Víchr se podílela i zvláštní skupina generála Laščenka a část jednotek generála A. L. Getmana, které byly posádkou v Rumunsku. Celkem 150 000 mužů, přesně tolik měl i generál Paskévič v roce 1849 při zásahu proti uherské revoluci. V rozkazu velitele akce maršála Koněva byl mj. zdůrazněno, že je třeba „napomoci zlomit odpor kontrarevoluce v Budapešti, obnovit zákonnou vládu a pořádek v zemi.“ Prvním úkolem interventů bylo zcela ochromit maďarskou armádu, která také většinou nekladla odpor. Ministr obrany generál Pál Maleter byl i se svými nejbližšími spolupracovníky zatčen KGB o půl druhé hodině ráno na budapeštském letišti, kde měl projednat s generálem Malininem administrativní problémy kolem odchodu sovětských vojsk.

Původní Žukovova a Koněvova představa bleskového zásahu však vzala za své v hlavním městě, kde kladlo zoufalý odpor více než 15 000 povstalců. Pouliční boje trvaly několik dní a sovětské velení nasadilo i proudové stíhačky MIG 15. Oproti původnímu kalkulu jednoho či dvou dní trvaly srážky v celé zemi více než týden. Nagyův apel k OSN měl jen platonickou odezvu v morálním odsudku sovětské mocenské politiky. Americký návrh rezoluce požadoval pouze odchod Rudé armády z Maďarska, ale ani slovem nebyla podpořena již Nagyem deklarovaná neutralita. Valné shromáždění přijalo tuto rezoluci v noci ze 4. na 5. listopadu, 15 zemí se zdrželo hlasování a 8 států Varšavské smlouvy bylo proti.

Cena sovětského vítězství byla relativně vysoká. Podle zveřejněných údajů generálního štábu padlo od 4. do 15. listopadu 669 vojáků a důstojníků, 1450 bylo raněných a 51 nezvěstných. Soudobé maďarské údaje jsou vyšší – 760 mrtvých, 2000 raněných a kolem stovky nezvěstných příslušníků Rudé armády. Na druhé straně bylo na 4000 povstalců zabito, 16 000 raněno a 1000 lidí zmizelo beze stopy. Do Rakouska odešlo asi 200 000 maďarských uprchlíků. Zde je nutné poznamenat, že Koněv po dohodě s Kádárem nechal hranici s Rakouskem určitou dobu otevřenou. Z hlášení šéfa KGB generála Serova z 15. listopadu vyplynulo, že jeho operativní složky zatkly 1372 osob, které byly později předány maďarskému ministerstvu vnitř.

Kádárova vláda přesídlila pod ochranou tanků do Budapešti, kde její členové složili 7. listopadu do rukou předsedy parlamentu Istrvána Dobho přísahu věrnosti, čímž měla být posílena legitimita dosazeného kabinetu. Kádár měl v těchto dnech minimální podporu veřejnosti a ze strany západních zemí byl bojkotován. Jeho vláda se zaměřila na vytváření nové mocenské struktury a na rozbití posledních ohnisek odporu. Dělnicko-rolnický premiér se sice pokusil

jednat i s reformními komunisty, neuspěl a musel se orientovat na staré neostalinistické struktury.

Zdá se, že Kádár prosadil určitou míru odvetného teroru. Obrátil se například na tajemníky ÚV KSSS Aristova a Suslova se žádostí, aby generál Serov zmínil „hon na kontrarevolucionáře“. Faktem je, že Moskva posléze zastavila deportace maďarské mládeže do SSSR a přenesla odpovědnost za represe na místní orgány. O řadu let později řekl Kádár Gorbačovovi, že po listopadu 1956 bylo vyneseno a realizováno 300 rozsudků smrti. Současná maďarská historiografie se shodla na následujících údajích: represe zasáhly celkem 100 000 lidí, z toho 26 000 bylo uvězněno, 10 000 internováno v pracovních táborech a 229 osob bylo popraveno. Většina uvězněných byla propuštěna při amnestii v roce 1963, kdy Kádár začal vytvářet tzv. gulášový socialismus a snažil se o dosažení konsensu s národem.

Imre Nagy a jeho blízcí spolupracovníci se již 4. listopadu uchýlili na jugoslávské velvyslanectví. Tito však 16. listopadu v projevu na Brioni podpořil Kádárova vládu a další setrvání Nagyovy skupiny na ambasádě bylo neúnosné. Po písemné záruce osobní bezpečnosti ze strany Kádárovy administrativy a garancí návratu do svých domovů, opustila skupina 22. listopadu rezidenční budovu. Okamžitě však byla zadržena Sověty a poté co důstojníci KGB maně přesvědčovali I. Nagye, aby podepsal demisi své vlády, byli všichni zajištěni deportováni do Rumunska, kde byli internováni do dubna 1957.

Kádárova vláda stále hledala i po vojenském potlačení povstání jakýsi kompromis s reformním proudem ve straně. První obvinění proti Nagyovi byla motivována pouze jeho neschopností čelit událostem. V průběhu bukověštských rozhovorů s pěti představiteli reformního uskupení v lednu 1957, jím byla Kádárem dána opět zátka bezpečného návratu do vlasti a Nagyovi bylo nabídnuto křeslo ministra zemědělství. Všichni, tj. Z. Szantó, G. Lukács, Z. Vás, S. Ujhely a I. Nagy, odmítli přistoupit na klíčovou podmínku uznání legitimity dělnicko-rolnické vlády. Sovětský zásah charakterizovali jako nespornou agresi a z této premisy odvozovali i nelegálnost Kádárova režimu. O patovém výsledku těchto jednání informoval G. Kallai sovětské vedení.

V březnu 1957 odjela maďarská stranická delegace do Moskvy, kde byla vystavena tvrdému tlaku, především ze strany Suslova, Molotova a Kaganoviče. Kremľ negoval jakékoli jednání s Nagym a požadoval jeho exemplární postih. Jedinou kompenzací Kádárovi byl Chruščovův příslib, že Rákosi a Gerő budou definitivně vyloučeni z politického života a ani v budoucnu s nimi nebude Moskva manipulovat. Ve zcela stejném duchu proběhla i porada špiček KSSS, MSDS a RKS v Bukurešti, kde již byla žádána Nagyova hlava. Výsledkem byla dohoda o Nagyově odpovědnosti za maďarskou kontrarevoluci.

V polovině dubna 1957 byli Nagy, Gimes, Loszoney, Szilágyi a další převezeni zpět do Budapešti. Vyšetřování probíhalo pod kuratelou plukovníka KGB Šumilina do podzimu téhož roku. Datum procesu na žádost Moskvy dvakrát odložili. Na počátku roku 1958 totiž Chruščov a Eisenhower opět navázali osobní kontakt a bylo by nepřijemné, kdyby proces s Nagym narušil rozvíjející se politiku mírového soužití. Souběžně však zapůsobila druhá sovětsko-jugoslávská roztržka, která připravovanému procesu dodala nový rozměr. Chruščovova řeč v Sofii v červnu 1958, ve které označil jugoslávské velvyslanectví v Budapešti za centrum podpory Imre Nagye, byla de facto rozsudkem smrti nad bývalým maďarským ministerským předsedou a jeho spolupracovníky. V obnoveném soudním přelíčení, jemuž předsedal Dr. Ferenc Vída, byli dne 15. června Imre Nagy, Miklós Gimes, Pál Maleter a Sándor Szilágyi odsouzeni k trestu smrti (Szilágyi byl však již popraven v březnu 1958). Nazíří, 16. června, byli tři klíčoví protagonisté maďarského povstání popraveni. Byla to samozřejmě ještě jistější vražda a Kadár na sklonku svého života přiznal, že nikdy nevěřil v legalitu procesu. Imre Nagy byl v roce 1989 rehabilitován a jeho symbolický pohřeb se stal předzvěstí konce komunistického režimu v Maďarsku.

III. Čas velkého schizmatu

Zatímco v Evropě byla hraniční linie studené války pevně vymezena vznikem dvou německých států, v ostatních částech světa byly její kontury pohyblivé a často i velmi neztěletné. Dekolonizační proces a výrazná labilita nově emancipovaných zemí vyvířaly prostor pro mocenské soupeření Spojených států a Sovětského svazu, přičemž existence jaderného patu iniciovala řadu zástupních konfliktů lokálního charakteru. Poválečný systém bipolárního uspořádání byl od poloviny 50. let destabilizován postupujícím uvolňováním spojeneckého svazku mezi Moskvou a Pekingem, kdy ideologické schizma bylo jen odrazem tvrdého střetu rozdílných představ o vzájemných vztazích. Maova Čína se vzešla imperiální kuratele severního souseda a po skončení války v Koreji začala v mezinárodním dění uplatňovat svou přirozenou geopolitickou autoritu. Tvrdý zápas o kontrolu tzv. třetího světa se navíc odehrával v čase globálního protikladu mezi nasycenou a hladovou společností. Tato bolestivá děličí čára druhé poloviny 20. století se jen částečně shodovala s polaritou studené války.

Občanská válka v Číně

Druhá světová válka ovlivnila i vnitropolitické dění v Číně. Japonská agrese dočasně utlumila vleklý občanský konflikt mezi Kuomintangem a komunisty. Společný protivník přiměl sice Čankajška (1887–1974) k vyslovení souhlasu s dohodou o jednotné frontě odporu, ale i v této mezí situaci sledoval Kuomintang vlastní zájmy a tíhu boje s Japonci nesla Rudá armáda. Její oporou byla tzv. Pohraniční oblast v severní Číně, kde se již v průběhu válečného zápasu vyvířely základy komunistické moci.

O Čínu jevíly trvalý zájem Spojené státy. V jejich plánech na poválečně uspořádání světa hrála důležitou roli v připravovaném velmocenském direktoriu „čtyř policistů“, které mělo být garantem míru. Severoamerická administrativa pozorně sledovala vnitřní poměr sil a podporovala, i když nikoliv bezvýhradně, Čankajškových režim. Perspektivně uvažovala o ustavení koaličního kabinetu.

Rozhodujícím faktorem dalšího vývoje byla porážka mocnosti fašistické Osy, kdy obsazení Mandžuska Rudou armádou v srpnu 1945 prohloubilo vazby mezi Moskvou a čínskou levicí. V okamžiku japonské kapitulace kontrolovali komunisté značnou část severní Číny a lidnatého údolí řeky Jang-c'. Většina jednotek Kuomintangu se v této době nacházela v severozápadních a jihozápadních provinciích, daleko od klíčových center země. Američané proto urychleně vybudovali letecký most pro přesun Čankajškových divízi na